

Családi tűzfészek

A kultúra a szimbolikus politika fogságában

E tanulmány az Orbán-rendszer kultúrpolitikáját a rezsim egészének kontextusában értelmezi. A mai magyarországi helyzetben ugyanis a kultúrpolitika nem tekinthető „ágazati politikának”, amely függetleníthető lenne a kormány működésének mindennapos gyakorlatától és szimbolikus politikájától. A kormányfő által képviselt világlátás és politikai kultúra szorosan összefügg azzal, amit beosztottjai kultúrpolitika címén végrehajtanak. A terület élére kinevezett káderek azt teszik, amit a miniszterelnök elvár tőlük.

Mindazonáltal a kultúra olyan terület, amelyet lehetetlen totálisan kontrollálni. Nemcsak az új, elektronikus kommunikációs formák elterjedése miatt, hanem azért sem, mert a kultúra sajátos természetű, lényegéhez tartozik a sokféleség, az alkotói és értelmezői autonómia, a megszokottól eltérő érzékelések és gondolkodásmódok lehetősége. Intézményeket el lehet foglalni, a kulturális adminisztrációt le lehet cserélni, de a kultúrát nem lehet sem gyűlöletkampányokkal, sem propagandával, sem pedig szimbolikus politikával helyettesíteni. Az Orbán-rezsim mindezt megpróbálta. Lássuk, mire jutott vele!

*A törzsi fogalmak visszatérése*¹

A 2010-ben hatalomra jutott Fidesz-kormány politikája kimondatlanul is azt üzenete, hogy válság idején korlátozni lehet a demokratikus jogállamot. Szuverén az, aki a rendkívüli állapotról dönt, mondta egykor Carl Schmitt,² és csakhamar kiderült, hogy a politika vezérelvű felfogását valló Orbán Viktor és köre számára a szuverenitás fontosabb, mint a demokrácia. Ha az európai demokráciafelfogás liberális, akkor az új antiliberalis politikának nem erre a demokráciára, hanem annak „szuverén”, „keleti”, „többségi”, „vezérelvű”, a

¹ Vö. Tamás Gáspár Miklós: *Törzsi fogalmak* I-II. Budapest: Atlantisz, 1999.

² Carl Schmitt: *A politikai fogalma*. Budapest: Osiris-Pallas-Attraktor, 2002 [1932] 26.

nemzetközi konvenciók értelmezési keretéből kilépő, korlátozott formájára van szükség.³ „Fütyülök erre a demokráciára” – mondta a kormányfő egyik legfőbb kulturális személyzetise, Fekete György,⁴ az alaptörvénybe emelt Magyar Művészeti Akadémia (MMA) nevű kulturális kliensszervezet elnöke.

A kétharmados parlamenti többséget élvező kormány a nemzeti szuverenitás jegyében korlátozta a demokratikus jogállam liberális és szociális komponenseit: a sajtószabadságot, a tanszabadságot, a vallásszabadságot, az alkotmány és az emberi jogok védelmére hivatott intézmények hatáskörét, a szervezkedés szabadságát, a bírói függetlenséget, a népszavazás és népi kezdeményezés törvényes lehetőségeit, a sztrájkjogot, a szakszervezeti jogokat, továbbá megszüntette a kötelező érvényű társadalombiztosítást. Ezek a változtatások túlmutatnak az állam reformján, mélyen érintik a társadalmi viszonyokat is. Nemcsak a közigazgatási szféra autonómiája szűnt meg, lényegében minden közalkalmazotti csoportot kormányhivatali rendbe soroltak. A gazdasági válság lehetőséget adott a kormányfőnek, hogy a politikai helyzetet forradalmi átalakulásként, tehát rendkívüli állapotként definiálja, s ez által bejelentse személyes igényét a szuverenitásra.

Jelentős fordulat ment végbe kulturális téren: a kultúrpolitikát felváltotta a kormány szimbolikus politikája. A nemzeti identitás egyetlen fokmérője a törzsi fogalomként felfogott „nemzeti összetartozásra” visszavezethető politikai lojalitás lett. Orbán szerint Magyarországon a korábbi liberális alkotmányt keresztény alaptörvény váltotta fel – mintha e két érték feltétlenül ellentétben lenne egymással – amelynek lényege, hogy az állampolgárok készen álljanak egy új rendbe, a „nemzeti együttműködés rendszerébe” (NER) való beilleszkedésre.⁵ Az állam semlegességével operáló liberális alkotmányfelfogást felváltotta a jó-rossz és a barát-ellenség dichotómiájára épülő, konfrontatív államfelfogás. Az új rendszer hívószavai a „munka”, az „otthon”, a „rend”, a „nemzet” és a „család” lettek.⁶

Ebben az elgondolásban a társadalom hierarchikusan szerveződik, amelyben a nemzeti egység alapösszetevői nem az individuumok, hanem a családok, amelyek szorgos munkájukkal hozzájárulnak a metaforikus értelemben nagycsaládként vagy törzsként értelmezett nemzet sikeréhez. A politikai és kulturális összetartozás faji vagy vérségi alapú

³ Mindez nem mindig jelent kilépést a demokratikus rendszerből, inkább megszabadulást annak liberális komponenseitől. Vö. Jan Pakulski & András Körösi: *Toward Leader Democracy*. London: Anthem Press, 2012. A legtöbb esetben azonban ezek a formák átmenetet képeznek demokrácia és autokrácia között.

⁴ Fekete György: „Fütyülök erre a demokráciára” *index.hu video*, 2012. november 30.

⁵ A „posztrepubliánus” alaptörvény értelmezéséről lásd Tamás Gáspár Miklós: „Az új alkotmány történelmi jelentősége” *Népszabadság*, 2011. március 29.; Fleck Zoltán et al. „Vélemény Magyarország Alaptörvényéről” az *Élet és Irodalom* melléklete, 2011. július

⁶ Erről bővebben lásd: Umut Korkut: *Liberalization Challenges in Hungary: Elitism, Progressivism, and Populism*. New York: Palgrave Macmillan, 2012. 168-177.

etnikai összetartozásként jelenik meg, a politikai nemzet fogalma helyébe az etnikai nemzettudat lép. Orbán Viktor Ópusztaszeren, a Nemzeti Összetartozás emlékművének avatásán annak a meggyőződésének adott hangot, hogy a turul a magyarok ősképe, amelybe mindenki beleszületik. „Onnantól, hogy a világra jövünk, a mi hét törzsünk köt szövetséget, a mi Szent Istvánunk alapít államot, a mi seregeink vesztenek csatát Mohácsnál, a turulmadár pedig a most élő, már meghalt és majd megszülető magyarok nemzeti azonosságának jelképe.”⁷ Ahogy a családnak, úgy a nemzetnek is természetes otthona van, adott esetben a Kárpát-medence, ahol az államilag szervezett munka világa teremti a rendet és a biztonságot, és a hierarchiában elfoglalt hely definiálja a tekintélyt. Mindezek a fogalmak felváltották azt a korábbi közéleti diskurzust, amely a liberális demokrácia, a piacgazdaság, a pluralizmus, az elidegeníthetetlen emberi jogok, a köztársaság, a választott politikai közösség, és a kulturális sokszínűség fogalmaival operált.⁸

A második Orbán-kormány alatt intenzív újraállamosítás vette kezdetét, amely a korábbi privatizációs hullámok idején „igazságtalanul” kiosztott jövedelmek visszaszedését jelenti. E folyamatot egyetlen – önmagát nemzeti cégérrel felruházott – politikai csoport irányítja. A csoporthoz tartozás egyetlen ismérve a politikai megbízhatóság, így a csoport a legbefolyásosabb politikai vállalkozókhöz szorosan kötődő politikai családként is leírható. Mivel az újraállamosítást egyúttal az államszervezet erőteljes centralizációja kísérte, az „államérdek”, a „nemzeti érdek”, a „nemzeti kultúra” stb. fogalmait ez a szűk csoport – gyakorlatilag a politikai családfő szerepét betöltő miniszterelnök – határozza meg, aki egyúttal az uniós pénzek elosztása fölött is diszponál.

Nem egyszerűen az állam kívülről történő elfoglalásáról (*state capture*) van szó, továbbá a jelenség – központi szervezettsége és a politikai lojalitás megkövetelése okán – túlmutat a „haveri kapitalizmus” (*crony capitalism*) fogalmán is. A Fidesz politikai és gazdasági vállalkozása már régóta szorosan összefonódik: az állam elfoglalása a visszaállamosítás programjának feltétele, amelyet azonban további politikai és gazdasági célok megvalósítása követ. Politikai célként elsődleges a hatalmi szerkezet teljes átalakítása, centralizációja, a jog autonómiájának megszüntetése, a demokratikus jogrend relativizálása, és természetesen a hatalmon maradás. Gazdasági cél az újonnan akkumulált állami vagyon ismételt privatizálása, a politikai családba tartozók és támogatói körök megjutalmazása, amely további politikai előnyökkel kecsegtet. Nyilvánvalónak tűnik, hogy a mai államosítást később

⁷ Orbán Viktor: „Minden magyar a turulba születik” *Népszabadság*, 2012. szeptember 29.

⁸ Bővebben lásd Bozóki András: „A magyar demokrácia válsága” *Élet és Irodalom*, 2012. január 13., valamint *Virtuális köztársaság*. Budapest: Gondolat, 2012.

új privatizációs hullám követi, amellyel a mostani vezető csoport – amely a hatalma megőrzéséhez a nélkülözhetetlenekre és a befolyásosokra támaszkodik a társadalom többségével szemben⁹ – megpróbálja visszafordíthatatlanná tenni az általa kialakított új status quo-t.

Mindezek a hullámzások hasonlítanak néhány környező ország elitista-populista politikai váltógazdaságához, a magyarországi fordulat azonban mélyebb ezeknél, hiszen Orbán mögött nemcsak lekötelezett káderréteg, hanem alkotmányozó többség áll. Ennek alapján az ország miniszterelnöke „nemzeti szabadságharcot” hirdethet azzal az Európai Unióval szemben, amelynek országa is tagja. A politikai kísérletet az teszi szokatlanná, hogy az uralkodó körök az átalakítást „rendszeridegen” környezetben – többpártrendszerben, demokratikus normák közegében, az európai demokráciák közösségének tagjaként – próbálják sikerre vinni. Mindezen számukra akadályozó tényezők miatt a NER vezetői olykor rákényszerülnek, hogy uralmukat a demokratikus diskurzus nyelvén is védjék, így a kibontakozó posztkommunista maffiaállam¹⁰ működésének szerves része a képmutatás.

A rendszer építőkövei

A hatalomra került politikai család vezetője a „centrális erőter”, az etnikai alapon meghatározott „nemzetegyesítés”, az elitváltás, az erőpolitika és a „forradalmi helyzet” pilléreire építi hatalmát. Mindez több mint retorika: ezekre a pillérekre épülnek az Orbán-kormány szakpolitikái, így kultúrpolitikája is

⁹ A „nélkülözhetetlenek” és „befolyásosok” szerepéről lásd bővebben: Bruce Bueno de Mesquita & Alastair Smith: *The Dictator's Handbook: Why Bad Behavior Is Almost Always Good Politics*. New York: Public Affairs, 2011.

¹⁰ Magyar Bálint: „A posztkommunista maffiaállam” (Rádai Eszter interjúja) *Élet és Irodalom*, 2013. június 14. E tanulmány keretei között nem térhetek ki a Magyar által bevezetett fogalom részletes elemzésére. Ez a megközelítés a szakirodalomban számos rokon vonást mutat a neopatrimoniális és szultanisztikus rendszerek, valamint a hibrid rezsimek leírásával. Vö. Shmuel N. Eisenstadt: *Traditional Patrimonialism and Modern Neopatrimonialism*. Beverly Hills: Sage, 1973.; Ulf Engel & Gero Erdmann: „Neopatrimonialism Reconsidered : Critical Review and Elaboration of an Elusive Concept” *Commonwealth & Comparative Politics*, Vol. 45. No. 1. 2007. 95-119.; H. E. Chebabi & Juan J. Linz szerk. *Sultanistic Regimes*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1998.; Steven Levitsky & Lucan A. Way: *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. New York: Cambridge University Press, 2010. Az Orbán-rezsim magyarországi értelmezéseiről lásd: Kornai János: „Számvetés” *Népszabadság*, 2011. január 6., aki az „autokrácia” fogalmát használja; Szalai Erzsébet: „A diktatúra indiszkrét bája” *Népszabadság* 2011. szeptember 17., aki a „diktatúra” fogalmát tartja érvényesnek; továbbá Pataki Ferenc: *Hosszú menetelés: A Fidesz-jelenség*. Budapest: Noran Libro, 2013. aki a Fidesz 2010 utáni uralmi rendszerét „neobolsevik pártállamként” írja le. Lásd még: Pataki Ferenc: „A vezér mindent kézben tart” (Kardos Ernő interjúja) *Élet és Irodalom*, 2013. július 26. Újabb cikkében Szalai a magyar kapitalizmus két szakaszát különbözteti meg és amellet érvel, hogy a korábbi „laissez-faire” rendszert felváltotta a „féldiktatórikus újkapitalizmus”. Vö. Szalai Erzsébet: „Két kapitalizmus Magyarországon” *Élet és Irodalom*, 2013. március 14.

Az Orbán által *centrális erőterként* definiált politikai akarat eszméje szakít a versengő demokrácia modelljével. Szerinte Magyarországon az elmúlt két évtizedben duális pártelit alakult ki. Ennek jellemzője volt az „állandó értékvita”, amelyben nem volt egyetlen érték, vagy közös cél, amelyet mindkét fél elfogadott volna. A Fidesz által uralt politikai erőter jellemzője, hogy centrális, tehát megszűnt a dualitása. Ennek következtében a magyar politika Orbán szerint tizenöt-húsz évre olyan lehet, amelyben egy, a nemzeti ügyek megfogalmazására képes nagy kormányzó párt létezik.¹¹ Ennek megteremtése szerinte nemcsak lehetséges, hanem kívánatos is.

A liberális demokrácia három alapeleme: a versengés, a részvétel és a polgári szabadságjogok. Ha e három komponensből a versengés lehetőségét csökkentik és a polgári szabadságjogokat garantáló jogállami intézményeket megcsönkítják, akkor a demokráciából alig marad valami. Ami marad, az viszont az államszocialista korszakból ismerős: a „népi demokrácia”. Orbánnak nincs szüksége gazdasági, kulturális, politikai alternatívákra, ő egyetlen politikai akarat érvényesítésére törekszik. Ám ahol nincsen alternatíva, ott nincs demokrácia sem.

A fennálló hatalom csaknem minden fontosabb üzenete az *etnikai alapú* „nemzetegyesítés” gondolatán alapszik, amely szimbolikusan és valóságosan egyaránt értendő. A „nemzetegyesítés” politikája a nemzet fogalmát a politikai közösségről az etnikai közösségre helyezte át. Ez a politika egyaránt szemben áll az első világháborút lezáró trianoni békeszerződéssel, a kommunista rendszer örökségével és globalizáció erőivel. Azt sugallja, hogy mindezekkel szemben egyetlen végvárunk van, a nemzet. Amint azt Orbán Viktor már 2009-es kötcsei beszédében kifejtette, a kormányzás célja – két szóban írva – „magyar ország”, amely a létezés magyar minőségét jelenti. Eszerint a magyaroknak van egy sajátos látásmódjuk, ahogyan leírják, megértik a világot. Ezt a kulturális minőséget kell a kormánynak megőriznie. A kormányzás célja közjogi értelemben: „Magyarország vezetése”, tartalmilag azonban annak biztosítása, hogy „magyar ország” maradjon.¹² A kormányzás feladata tehát a „nemzeti öncélúság” biztosítása. E fogalom értelmét – mindenkorai politikai érdekei szerint – a kormányfő határozza meg.

A nemzetegyesítés alapeszméje az országon kívül élő magyarokat nem kisebbségieknek, hanem a nemzet teljes jogú tagjainak tekinti, s ebből következően, kérelemre választójogot biztosít számukra. Ám a miniszterelnök szerint a polgári szabadságjogok, a politikai pluralizmus, az európai uniós tagság, a nyugati politikai

¹¹ Orbán Viktor: „Megőrizni a létezés magyar minőségét” A kötcsei beszéd. www.nagyítás.hu

¹² Op. cit.

szövetséghez tartozás csak addig fontos fogalmak, amíg nem mondanak ellent a nemzeti ügyek elsődlegességének. Ezzel azt sugallja, mintha a fentiek nem lennének nemzeti ügyek. Tőkés László jobboldali erdélyi politikus szerint „a határok feletti nemzetegyesítés Orbán Viktorhoz fűződik, aki Trianon gyógyítását is nemzetpolitikai szintre emelte önsiránkozás helyett.”¹³

A belpolitikában a nemzetegyesítés fogalma az Orbán által bevezetett „nemzeti együttműködés rendszerét” jelenti, amely a liberális demokrácia alternatívájaként jelent meg. De a kormányfő a nemzetegyesítés fogalmába nem érti bele a szegények, leszakadtak és romák felemelését, a köztársaság eszméjét, valamint a társadalmi és kulturális sokszínűség tiszteletét. Szavakban „egyesíti” a nemzetet, ám a valóságban, szociálisan kettészakítja. Szótárában a „nép” plebejus fogalma és az általa korábban használt „polgári Magyarország” gondolata helyett, hanem a „nemzet” etnikailag definiált, történeti kategóriája szerepel.

A Horthy-féle revansista „nagy magyar út” és a Kádár-féle szélárnyékban kispolgárosodó „kis magyar út” között Orbán unortodox módon egyensúlyozik. Nem akarja elveszíteni sem a „horthysta”, sem a „kádárista” szavazókat. Politikája szelektív, a különböző társadalmi rétegeket eltérő módon célozza meg: a gazdagoknak az egykulcsos adó neoliberais politikájával kedveskedik, míg a lecsúszástól féltő középosztály és alsó középosztály nemzeti propagandát kap elégtételként. A romákkal és a mélyszegénységben élőkkel szemben az „úri Magyarország” kirekesztő szemléletét erősíti, míg a nyugdíjasoknál a „békés egymás mellett élés” kádárista sablonjára épít.

A társadalmi és állami élet csaknem minden területére kiterjedő centralizáció¹⁴ politikája révén a Fidesz-kormány *radikális elitváltást* próbál véghezvinni, amit elsősorban az elmúlt évtizedekhez kötődő közigazgatási, gazdasági és kulturális elit lecserélésével igyekeznek végrehajtani. Orbán Viktor szerint összeomlott egy hatalompolitikai rendszer, amelyet a baloldal 1990 után épített ki, és amely garantálta a társadalom elitpozícióinak kézben tartását. Szerinte e helyett új, a nemzeti öncélúságot kifejező, finanszírozható rendszer kiépítésére van szükség.

Kultúrharca helyett harca a kultúra ellen

¹³ Tőkés László szavait idézi <http://www.dehir.hu/belfold/orban-viktor-korszakvaltas-kell/2011/07/23/>

¹⁴ Vö. Kornai János: „Központosítás és kapitalista piacgazdaság” *Népszabadság*, 2012. január 28.

Míg az 1998-2002 között regnáló első Orbán-kormánynak fontos volt a kultúra saját hatalma megerősítéséhez, addig a második Orbán-kormány e területen már csak fölösleges kiadásokat és potenciális kritikusokat lát, és mindkettőtől meg akar szabadulni. Nem klasszikus kultúrharcot folytat – mert ahhoz érvelni kellene –, hanem elítésért visz végbe, amelynek lényege a szellemi és politikai függetlenség felszámolása és az Orbánhoz hű káderréteg pozíciókba helyezése.¹⁵ Nem kultúrharc zajlik, hanem harc a kultúra ellen. Az elitváltás ideológiája az antikommunizmus, az antiglobalizmus és a pontosan sohasem definiált „nemzeti elkötelezettség” lett, amely tartalmilag többnyire szimbolikus üzenetekben jelent meg, és tartalmilag ma már nem más, mint a hatalomvágy fedőszövege. Az új elit populista nyelven beszél. A kliensrendszer erőszakos megszilárdítására való törekvés azt hivatott üzeni, hogy nincs élet a “nemzeti együttműködés rendszerén” túl.

A kormány politikája nem klasszikus ideológiákra épül, mert a miniszterelnök szerint az ideológiák kora lejárt. Orbán Viktor nem konzervatív politikus, eszmék helyett az *erőpolitikában*, kompromisszumok kötése helyett a hatalom maximalizálásában hisz. Számára a rendet nem a szabadság, hanem az erőskezű vezető szavatolja. Mindezzel megtestesíteni véli a magyar vidék több százezres tömegeinek hagyományos, patriarchális gondolkodásmódját.¹⁶ Olyanok ismernek magukra benne, akik feljebbvalóikhoz szervilisek, de beosztottaikat letapossák. Ám olyanok is magukra ismerhetnek benne, akik feljebbvalóiknak csak addig engedelmessé válnak, amíg magukon érzik azok tekintetét. Aki pedig az életben nem boldogul, akinek nincs semmije, az – Lázár János, a Fidesz egyik vezető politikusának megfogalmazása szerint – “annyit is ér”.¹⁷

A Fidesz választási győzelmét Orbán Viktor „forradalomként” értelmezte, s ezzel próbálta igazolni a választók előtt annak jogosságát, hogy – kétharmados parlamenti többsége birtokában – a rendkívüli helyzetre hivatkozva *rendkívüli módszerekkel* éljen. Ennek következménye a háborúzó, letámadásos taktika teljes repertoárjának alkalmazása, amivel a parlamenti kezdeményezést magához ragadva gyorsan és szisztematikusan antiliberalis irányba építette át a közjogi rendszert. Az 1848-as, kossuthi időköt idéző retorikai fordulatok – „forradalom és szabadságharc” – ellenére a Fidesz állampárti jellegű uralmat épített ki, amely a kormányfő “törzsfőnöki”, “családfői”, vezéri hatalmán nyugszik.

¹⁵ A kultúrharc értelmezéséről lásd Radnóti Sándor „Nincs kultúrharc” c. előadását a Bibó István Társaság 2011. április 8-án rendezett ülésén. <http://www.youtube.com/watch?v=175qYJcXVxU> továbbá Nyusztay Máté: „Kultúrharc, avagy a politikai eunuchok uralma” *Népszabadság*, 2013. április 11.

¹⁶ Orbán Viktor így nyilatkozott lánya esküvője előtt: „A főzésbe sajnos nem tudok besegíteni, annyi időm nincs, de lesz ott asszony elég. (...) Az elsődleges célom a szertartáson, hogy fegyelmezett apuka legyek, ne szipogjak, ne törölgessem a szemem. Ez az asszonyok dolga.” http://www.blikk.hu/blikk_aktualis/orban-viktor-ferjhez-adj-a-lanyat-2202991

¹⁷ „Lázár szerint akinek nincs semmije, az annyit is ér” *Index*, 2011. március 19.

Orbán arra törekszik, hogy uralma több lábón álljon. Szociológiai nyelven szólva: uralmának egyszerre legyen forrása a Max Weber által leírt legális-rationális, karizmatikus és tradicionális legitimitás.¹⁸ Orbán a demokratikus választáson elnyert *legális-rationális* legitimitására hivatkozik az ellenzéki pártokkal folytatott vitáiban és az európai politikai színtéren. Párthívei és “vallásosan” elkötelezett szavazói előtt viszont *karizmatikus* politikusként jelenik meg. A vidéki alsó középosztály szavazóinak szemében Orbán hitele a magyar történelembe mélyen beivódott plebejus és kurucos habitus reinkarnációját jelenti, azaz *tradicionális* legitimitációt.¹⁹

A pártnak nincsenek a kormányfőhöz kritikusan viszonyuló, politikai alternatívákat megfogalmazó erőcsoportjai, így a vezér akarata többnyire minden korlátozás nélkül érvényesül. Mindez nem lett volna lehetséges maximális frakciófegyelem nélkül. A Fidesz frakciójában nincsenek dezertálók, disszidensek, belső ellenzékiek, kilépők és átülők. A “forradalom” oda vezetett, hogy a Fidesz vezetése elfoglalta az államot és az állami élet hierarchikus átszervezése révén a vezetők keze az államon keresztül bárhová elér. A pártból nincs szabad “exit”, amely után egy volt Fidesz-képviselő háborítatlanul folytathatná civil életét: nem éri meg dezertálni, mert akkor a párt utána nyúlhat és egzisztenciálisan ellehetetlenítheti. A Fidesz már régóta nem demokratikus pártként, hanem törzsként, családként működik. Ha valakit kitalálnak a családból, az illető a semmibe hullik. Orbán azonban lehetőleg mindenkit igyekszik bent tartani a párt/család holdudvarában,²⁰ mert nincs szüksége mártírokra és átállókra. Az “aki nincs velünk, az ellenünk van” filozófiája alapján működő “forradalmi” kormánypárt kifelé populista hangon szólal meg, befelé azonban olyan zsarolási helyzeteket hoz létre tagjaival szemben, amelyben a maffiához tartozás reflexei érvényesülnek. Az államélet minden területén, valamint a vezéri hatalom transzmissziós szíjaként működtetett pártban “a fortélyos félelem igazgat”.

Kultúrpolitika helyett szimbolikus politika

¹⁸ Max Weber: *Basic Concepts of Sociology*. Westport: Greenwood Press, 1969.

¹⁹ A Fertődön rendezett 2013 június 22-i kormányülés után Orbán úgy nyilatkozott, hogy ez a látogatás egy plebejus kormány tisztelgése az arisztokrácia teljesítménye előtt <http://mno.hu/belfold/orban-egy-plebejus-kormany-tisztelg-a-magyar-arisztokracia-elott-1167668>

²⁰ Vonatkozik ez olyan „tékozló fiúkra” is mint Áder János, Kósa Lajos, Stumpf István, vagy Wachslér Tamás. Utóbbi 1994-ben Orbán ellen lépett fel a pártelnök-választáson, ma azonban ő irányítja a kormány egyik legnagyobb szimbolikus akcióját, a „Nemzet Főterének” kiépítését.

Aki a mai magyar kultúrpolitika alapelveire kíváncsi, annak nem kulturális stratégiákból, vagy kultúrpolitikai programokból célszerű tájékozódnia (ilyen komolyan vehető szövegek ugyanis nincsenek), hanem három politikai-ideológiai dokumentumból. Ezek a következők: Orbán Viktor kötcsei beszéde (2009)²¹, a Nemzeti Együttműködés Nyilatkozata (2010)²², A Nemzeti Hitvallás, az Alaptörvény preambuluma (2011).²³

Ezek közös lényege olyan „centrális erőter” létrehozása, amelyet az etnikai alapon definiált nemzeti közösség politikailag homogenizált kultúrája tölt ki.

A kultúra helyébe a politikai szimbólumok lépnek. Ebben a felfogásban a kultúra nem az autonóm tevékenység tere, hanem a politika eszköze. Nincs szó a kulturális sokszínűség önértékként való elismeréséről, ellenkezőleg, a kultúra funkciója ideológiai és propagandisztikus jellegű. A kultúra a fülkeforradalmat követő, „nemzeti szabadságharc” révén kivívott új rendszer, a „nemzeti együttműködés” eszköze. Használatának célja a „nemzetet egyesítő”, az országot kettészakító, tekintélyelvű, voluntarista politika ideológiai igazolása.

Az Orbán-rezsim számos tudatos szimbolikus gesztussal igyekszik definiálni önmagát. A „nemzeti együttműködés rendszere” (NER) alapja egy szöveg, amely szándéka szerint „szent szöveg”. Nem pusztán az mutatja ezt a szándékot, hogy rituálisan el kellett helyezni a közintézményekben. A 2010-ben megfogalmazott Nemzeti Együttműködés Nyilatkozata (NENYI) egyértelműen annak tudatában keletkezett, hogy a magyar kultúra szövegalapú kultúra, benne a leírt szó, az írás, a nyelv mindig is középponti kérdés volt. Az áll mögötte, hogy aki a nyelvet birtokolja, az birtokolja az elbeszélést, azé a narratíva és végső soron azé a kultúra. A NER-t megalapozó szöveg a nyelv birtokba vételére történő kísérlet. Nagy ambíciója volt ennek az irománynak, forradalmat deklarált – amit utoljára 1956-ban hirdettek Magyarországon. A rezsim célja a demokratikus rendszert leíró korábbi konszenzuális fogalmak viszonylagossá tétele, átnevezése és lecserélése. A múlt és ebből következően a jelen átírása definíciók és deklarációk útján – ebből a szempontból az Alaptörvény preambuluma, a Nemzeti Hitvallás (2011) hasonlítható hozzá. A rendszerváltás politikai és kulturális konszenzusait visszavonja, az elmúlt húsz évet zárójelbe teszi, a múltat manipulálja

²¹ Orbán Viktor, op. cit.

²² „Legyen béke, szabadság és egyetértés” Az Országgyűlés 1/2010 (VI. 16.) OGY. Politikai nyilatkozata a nemzeti együttműködésről. www.kormany.hu

²³ Nemzeti hitvallás in. Magyarország Alaptörvénye. *Magyar Közlöny*, 43. szám, 2011. április 25. www.kormany.hu

annak érdekében, hogy legitimációt teremtsen a NER számára.²⁴ A konszenzust felváltotta a voluntarizmus.

Ami 2010 után történt és történik, az hegemoniára törekvő kultúrateremtési kísérlet a rezsim hosszú távú beágyazódása érdekében. Például a 2011 húsvétjára időzített alkotmányozás megünneplésére rendezett Hősök, királyok, szentek című kiállítás látványosan ezt a célt szolgálta. A kormányzat a Magyar Nemzeti Galériában akarta látni önmaga apoteózisát, historikus művek tükrében, az általa végigvitt alkotmányozást a magyar történelem sorsfordító, nagy eseményeinek sorába emelve.²⁵ Hosszú távon nem elég a parlamenti többség, ahhoz erőteljes szimbolikus politikára van szükség, sőt a történeti-kulturális igazolások rendszerét is meg kell teremteni. Ilyen példa az iskolai irodalomkönyv átíratása és egységesítése, a sokat emlegetett Wass–Nyirő–Tormay hármasnak a *Nyugat* irodalmi tradíciójával egyenrangúvá tétele. Ilyen volt a Kerényi Imre által rendelt festménysorozat, csakúgy, mint az Alaptörvény díszkiadása számára megrendelt képzőművészeti alkotások sora, amelyek nemcsak a díszkötetbe kerültek be, hanem a kezükbe kapták az érettségizők, bemutatták őket a Nemzeti Galériában és országszerte. Ebbe a sorba illeszkedik mindaz, ami ma a kultúra intézményeiben azóta is zajlik.

A kormányerők kulcskérdéssé tették *az intézmények birtoklását*: a Magyar Nemzeti Galériát és a Szépművészeti Múzeumot összevonták, múzeumi központot álmodnak, közben a Nemzeti Színházat, az Operaházat és a Múcsarnokot fétishelyszínekké avatták. Az Opera élére – saját miniszterét meghazudtolva – maga a miniszterelnök nevezte ki politikai lojalitás alapján Ókovács Szilveszter kormánybiztost,²⁶ akiből később főigazgatót csinált. A kormány a Múcsarnokot átadta az MMA-nak, hogy az ott nemzeti tárlatokat rendezzen, légüres térbe sodorva ezzel saját, korábbi kinevezettjét, Gulyás Gábort.²⁷ A politikai vezetés a kultúra hasznosságát annak szimbolikus politikai funkcióján keresztül értékeli, és ilyen értelemben nem képes és nem is akarja elengedni.

²⁴ Erről bővebben lásd Bajomi-Lázár Péter et al.: „A kulturális szféra helyzete Magyarországon” *Beszélő*, 2013. július. <http://beszelo.c3.hu/onlinecikk/a-kulturalis-szfera-helyzete-magyarorszagon>

²⁵ Erről bővebben lásd P. Szűcs Julianna: „Mi a magyar kép? Hősök, királyok, szentek.” *Holmi*, 2012. augusztus. <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:TIkTozimkSIJ:www.holmi.org/2012/08/p-szucs-julianna-mi-a-magyar-kep-hosok-kiralyok-szentek-a-magyar-tortenelem-kepei-es-emlekei+&cd=1&hl=hu&ct=clnk&gl=hu>

²⁶ Joó Hajnalka: „Átnyúlt az Opera-ütközetbe belefáradt minisztere felett Orbán” Horváth Ádám gyors felmentéséről és Ókovács Szilveszter (a Hír Tv korábbi szerkesztője) kormánybiztosi kinevezéséről lásd <http://www.origo.hu/itthon/20110825-hatter-az-operahaz-uj-vezetojenek-kinevezesehez.html>

²⁷ Ezt az akciót még az első Orbán-kormány konzervatív kulturális minisztere, Rockenbauer Zoltán is bírálta: Vö. „Csarnokmű” *Élet és Irodalom*, 2013. január 4. Gulyást végül 2013. szeptember 1-től mozdították el. <http://www.origo.hu/itthon/20130828-gulyas-gabor-tavozik-a-mucsarnok-elerol.html>

A Nemzeti Színház különösen fontos színtere a jobboldali szimbolikus politikának. A Fidesz számára ez olyan szakrális intézmény, amelynek felépítését – tisztán ideológiai okok miatt – nem engedhette át a „nemzetietlen” oldalnak. Orbán már első kormányzása idején leállította a Nemzeti Színház Erzsébet téri építkezését, amelyet még a Horn-kormány kezdett el – így keletkezett Pest szívében a Gödör –, majd a pályázati eljárást megkerülve, új helyszínen, rohamtempóban építtette fel. Nem véletlen, hogy a Nemzeti Színház megnyitására – Az ember tragédiája bemutatójával, Orbán Viktor jelenlétében – választási kampány idején, 2002. március 15-én került sor.

Ezt a „szent” épületet nem „bitorolhatta” a szocialisták által 2008-ban kinevezett újító rendező, Alföldi Róbert, mert ő a jobboldal számára – szakmai teljesítményétől teljesen függetlenül – nem szólhat hitelesen a „nemzeti sorskérdésekről”. Alföldit azok bírálták leghangosabban, akik rendezéseit nem is látták. De ez nem is volt szempont számukra, mert ettől függetlenül „tudták”, hogy oda nem illő, „nemzetidegen” produkciókról van szó.²⁸ Mandátuma végére Alföldi olyan lett a „nemzeti oldal” megmondó emberei számára, mint a *Pussy Riot* Putyin számára: vérlázítóan provokatív. A független műbíráló lehetősége ezzel megszűnt.²⁹ Ennek fényében már az is meglepetés volt, hogy többszöri meghurcoltatása ellenére Alföldi kitölthette ötéves igazgatói ciklusát az intézmény élén.

Az Alföldi helyére (a pályázati rendszer összeférhetlenségi szabályait megcsúfolva) megválasztott Vidnyánszky Attila viszont maga is erősítette a Nemzeti Színház kormányzati szakralizálását. Mint nyilatkozta: „számomra a Nemzeti Színház különös jelentőséggel bíró intézmény, és pályafutásom egyik legfontosabb céljaként tekintek rá. Szakrális hely. (...) Föl is fogom szenteltetni (...) mert úgy gondolom, hogy a Nemzeti ügye, mint ahogy a nemzet lelke is, igazán metafizikus dimenzióban ragadható meg.”³⁰ Vidnyánszky kinevezői épp ezt akarták hallani – megint csak függetlenül attól, hogy a rendező szakmai teljesítménye jó lesz-e és előadásait sokan megnézik-e. A lényeg, hogy a „nemzet lelkéről” essék szó, mert felfogásuk szerint erről csak ők hivatottak beszélni.

²⁸ Egy interjúban Alföldi Róbert így beszélt erről: „Én úgy látom, hogy egy olyan társadalom felé haladunk, ahol uniformizált gondolkodásra van szükség. Minden olyan intézmény és alkotó ember, aki nem hajlandó alkalmazkodni, és beállni a sorba, és képviseli azt, amit 2013-ban egy európai demokráciában képviselni kell, mert alapvető ügy, azzal problémák lesznek. Ha pedig az ember nem illeszkedik a klasszikus családmódelbe, az csak olaj a tűzre. (...) Szerintem az baj, hogy a társadalom egy része és a politika fontosnak tartja, hogy közben tartsa a gondolkodást, az emberek gondolatait, azt, hogy valaki miképp fejezi ki magát egy színdarabban. És ez nemcsak abszurd, hanem nagyon rossz történelmi idöket idéz.” Alföldi Róbert: “Milyen évet írunk, hogy ilyen megtörténhet? Kalmár Csaba interjúja *Origo*, 2013. szeptember 4. <http://www.origo.hu/teve/20130904-alfoldi-robert-interju-istvan-a-kiraly-x-faktor.html>

²⁹ Vö. Tóth Ákos: „Alföldi Róbert gazembersége és az orális szex pártállása” *Népszabadság*, 2011. május 24.

³⁰ Vidnyánszky Attila: „A Nemzeti Színház felszentelése” (Bóta Gábor interjúja) *Pesti Műsor online*, 2013. 2. szám. <http://pestimusor.hu/index.php?sect=szinhaz&alsect=cikk&id=5674>

A Nemzetihez hasonló történet zajlott le a Várkert Bazár és a budavári Dísz tér tervezett rehabilitációja ügyében. Mindkettő felújítását a szocialista-liberális kormány kívánta elkezdni, de a Fidesz kerületi polgármestere pártja biztatására mindkettőt megakadályozta.³¹ Mindez azt üzeni, hogy a Fidesz számára nem a kultúra a fontos, hanem a szimbolikus politizálás „felszentelt” helyei. Más szavakkal: a nemzeti szimbólumokhoz „nemzetidegenek” nem nyúlhatnak.

Ez a „kultúrpolitika” nem fogadja el, hogy a kultúra autonóm, sokszínű és szabad organizmus. Lehet épületeket emelni számára, de a valódi kultúra működésébe beleszólni reménytelen. A kormányzat abban a hitben él, hogy aki fizet, az rendeli a zenét. A „felszentelt helyekről” nem lehet vita, egyébként pedig az intézmények meghódításával kézben tarthatók a kultúra szereplői. Akié az intézmény, az adja a tartalmat, az írja a kánont, az befolyásolja a gondolkodást. Diktatúrákra jellemző ez a szemlélet.³²

Ami most folyik, az Orbán Viktor már idézett kötcsei beszédből következő, központilag irányított elit- és kultúracsere. Az autonóm intézmények megszállása a kontrollt kívánja növelni. Például a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) többé-kevésbé államtalanított, autonóm szervezet volt, a kultúra önkormányzata, hibáival együtt is. Ma már nem autonóm, mert a miniszter az elnöke, az államtitkár pedig az alelnöke lett, akik bármikor felülbírálhatják a szakkollégiumok döntéseit.³³

A Magyar Művészeti Akadémia alkotmányba illesztésével és aktuális megjelenésével a kulturális szereplők felügyelőket kapnak. Van valami, ami azonban még ennél is fenyegetőbb: az MMA jelenléte az intézményeknél megteremti az ideológiai alapú cenzúra lehetőségét a kultúrában. Apparátusa van, elnöke miniszteri, főtitkára államtitkári fizetést kap, módosított alapszabályába bekerült, hogy véleményt nyilváníthat a „művészeti élet, a művészet alapvető fontosságú kérdéseiben“, sőt, „költségvetési szerveket tarthat fenn, gazdasági társaságokat működtethet“. Mivel kompetens, életszerű viszonya a jelenkori magyar kultúrával nincs, létét csak azzal szemben képes megmutatni, létjogosultságát a purifikátori szerepben próbálhatja bizonyítani. Pozitív állításai és ajánlatai nincsenek, ezért az MMA a „nemzeti elkötelezettség” és „magyarságteljesítmény” vizsgálatában, azaz művészeti

³¹ Állítólag Orbán megüzente Nagy Gábor Tamásnak, az I. kerület fideszes polgármesterének, hogy az állásával játszik, ha nem akadályozza meg a tervezett felújításokat. Nagy aktív szerepet játszott a nemzetközi hírű Collegium Budapest bezáratásában is; az intézménynek helyet adó Szentháromság téri épület azóta is üresen áll.

³² Vö. Heller Ágnes: „Nincs mézesmadzag, csak ostor” (Kozár Alexandra interjúja) *Népszabadság*, 2011. november 27. http://nol.hu/lap/hetvege/20111127-nincs_mezesmadzag_csak_ostor

³³ A konzervatív Jankovics Marcellt (aki 2010-11 között volt az NKA elnöke) „túlzott liberalizmusa” miatt állították fel, helyébe a későbbi államtitkár az országgyűlés kulturális és sajtóbizottságának elnöke, L. Simon László lépett (akinek így, kettős pozíciójánál fogva, önmagát kellett volna ellenőriznie). Amióta L. Simont menesztették a kulturális államtitkári székéből, az NKA elnöke Balog Zoltán miniszter lett.

produktumok helyett a megkülönböztetésben és tiltásban találhatja meg önmaga feladatát. Igaz, az is bekövetkezhet – az egykori Kádár-rendszer tapasztalatai alapján elképzelhető – hogy idővel veszíteni fog kultúrharcos hevületéből és járadékosok kifizető helyévé válik.

Sokan gondolhatták, hogy az államon kívüli alternatíva a piac lesz. Bár a globalizálódó piac valóban sok mindenre megoldás, a demokratikus állam kultúratámogatási stratégiáját nem képes kiváltani. A kortárs művészetben a non-profit kezdeményezések megerősödése a piac mindenhatóságával kapcsolatos csalódásból is fakad. Vannak és lesznek olyan kulturális teljesítmények és területek, amelyek nem mérhetők, nem értelmezhetők a piac logikájával, amelyekre nem teremthető kizárólag a piacról elegendő forrás. Ide tartozik például a művészeti oktatás, illetve az oktatási esélyegyenlőség és a művészet közös halmaza. És ilyen a kisebbségi művészet, az *outsider art* is.³⁴ Magyarországon jelenleg nincs megfelelő törvényi keret a szponzorációhoz, a mecenatúrához. Amíg a mecenatúra jogi szabályozása nem megfelelő, addig a piaci lehetőség gyenge marad. De lehet, hogy épp ez a cél a hatalom képviselői számára.

A kultúra feletti központi politikai ellenőrzés radikális kiterjesztése akaratlanul is újra megteremtette a politizáló művészetet, amely kulturális önvédelmet folytat a rezsim ellen.³⁵ Ide tartoznak például az MMA térnyerése és a Műcsarnok birtokba vétele³⁶ ellen tiltakozó Szabad Művészek, a Ludwig Múzeumban végrehajtott igazgatóváltás ellen tiltakozó Összefogás a Kortárs Művészetért csoport tagjai, az *Édes hazám* című verseskötet számos szerzője, valamint mindazok, akik a Nemzeti Színház igazgatójának leváltása ellen tüntettek. Számos író és művész közéleti szerepet is vállalt, például a Milla-tüntetésekben.³⁷ Egyszóval mindazon kulturális szereplők ide sorolhatók, akik tiltakoznak a kultúra politikai homogenizálása, a kortárs művészet tereinek kormányzati beszűkítése, a szakmai pályázati rendszer semmibe vétele, az irodalmi kánon politikai átformálása, és mindenekelőtt: az ország kétségbeejtő szociális és kulturális helyzete ellen.³⁸

Mindez azt bizonyítja, hogy – bár a kulturális épületek és intézmények adminisztratív úton birtokba vehetők és szellemileg lerombolhatók – a hatalomtól független kultúra mégis

³⁴ Erről bővebben lásd Bajomi-Lázár Péter et al. *Beszélő*, Op. cit.

³⁵ Ehhez lásd Schilling Árpád, a Krétakör vezetője több írását: "Tessék politizálni!" *Élet és Irodalom*, 2012. december 14.; „A kultúra válsága” *Élet és Irodalom*, 2013. január 4.

³⁶ Hamvai Péter: „A Műcsarnok elrablása” *Élet és Irodalom*, 2012. november 23.

³⁷ Például Csákányi Eszter, Kulka János, Kollár-Klemencz László, Kornis Mihály, Lángh Júlia, Schilling Árpád.

³⁸ Lásd például: http://fidelio.hu/kiallitas/hirek/tiltakozas_a_ludwig_muzeum_igazgatoi_palyazata_kapcsan ; <http://nemma.noblogs.org/2013/02/01/tiltakozas-a-magyar-muveszeti-akademia-jogkoreinek-bovitese-ellen/> ; http://fidelio.hu/szinhaz/hirek/veget_ert_az_Alfoldi-korszak Lásd még: Bárány Tibor szerk. *Édes hazám*. Budapest: Magvető 2012.; Erdős Virág: *Ezt is el*. Budapest: Magvető 2013., Parti Nagy Lajos: *A Fülkefor és vidéke*. Budapest: Magvető, 2013. c. könyveket és Király András: *Atelier populaire* 2012-13. c. képsorozatot

elpusztíthatatlan. Az ellenállás élesen kirajzolta a rezsím működésének korlátait. Ezt felismerve, a hatalmon lévő politikai család célja nem is a totális ellenőrzés, hanem a politikai lojalitás megvásárlása – ahol pedig ez nem megy, ott a kultúra alkotóinak és fogyasztóinak elszigetelése, szellemi gettóba zárása.³⁹

A kultúra politikai irányítása

Az első Orbán-kormány idején még stratégiai ágazatnak számított a kultúra. Az akkor még harmincas évei közepén járó Orbán Viktor az ezer éves magyar államiság dimenziójába kívánta helyezni a magyar kultúrát, hogy általa erősítse meg a magyar jobboldali politikai hagyomány kontinuitását. Akkor még nem beszélt forradalomról, de gyakran hangoztatta, hogy ami történik, több mint kormányváltás. Akkoriban vitték át a koronát a Nemzeti Múzeumból a Parlamentbe. Ekkor jött létre Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma néven az önálló kulturális tárca; ekkor épült meg a Terror Háza múzeum, a budai Millenáris, a Nemzeti Színház; ekkor ajándékozták meg millenniumi zászlók ezreivel a kistelepüléseket. Ekkor újították fel a Bazilikát, a Sándor palotát, az Uránia „Nemzeti Filmszínházat”, valamint a sport és kultúra befogadására egyaránt alkalmas, Papp Lászlóról elnevezett sportarénát. Beindult a Széchenyi program, amelynek ideológiai megalapozását az óriás költségvetéssel elkészített Hídember című film jelentette

Ugyancsak ekkor kezdődött meg a Holokauszt Dokumentációs Központ és a Művészetek Palotája építése, amelyeket később a szocialista-liberális kormány adott át. Jellemző, hogy a baloldali kormányok általában folytatták a jobboldal által elkezdett építkezéseket, míg a jobboldali kormányok leállították, késleltették vagy gyökeresen átformálták a baloldal által indított beruházásokat. Orbán szerint kizárólag a jobboldal képes a nemzetet egyesíteni, míg a megosztó baloldal időnként „ráront nemzetére”.⁴⁰

A kultúrpolitika az ezredfordulón még határozott ideológiai célokat szolgált: a „polgári Magyarország” megteremtését, a konzervatív kulturális elit megnyerését, annak érdekében, hogy a Fidesz lehorgonyozzon a keresztény-nemzeti kikötőben. Ahhoz, hogy

³⁹ Például a kortárs képzőművészet kiállítóhelyei csökkentek, az Ernst Múzeum helyén Robert Capa munkásságát bemutató központ létesült. A Műcsarnok jövőbeni művészeti programja továbbra is kérdéses..

⁴⁰ Orbán 2005- augusztusában Tusnádfürdői beszédében így fogalmazott: „amikor a baloldal erre időnként lehetőséget kapott, akkor rárontott a saját nemzetére. Így rontottak rá a sajátjaikra 1919-ben Kun Béláék, így rontottak rá saját fajtájukra Rákosiék. Ugyanezt tették az ő modern kori kiadásukban 1956-ban azok, akik rárontottak a forradalomra. És nem ilyen harcias eszközökkel, de [2004] december 5-e is egy kormányzati rárontás a saját nemzetünkre.” <http://www.nol.hu/archivum/archiv-371110>

pártja legyen a jobboldal vezető ereje, Orbánnak szüksége volt – az „egy a zászló, egy a tábor” elv jegyében – történelmi és kulturális szimbólumokra. Ennek jegyében rendszeresen részt vett a Szent Jobb körmeneteken, évertékelő beszédeket tartott a jobboldali értelmiség fő fórumának számító Polgári Együttműködési Egyesületben, és támogatta a Professzorok Batthyány Körét, majd 2002 tavaszán elindította a polgári köröket.⁴¹ Egyik főtanácsadójából a Terror Háza múzeum igazgatója, másik főtanácsadójából a *Heti Válasz* című hetilap főszerkesztője lett, majd utóbbi helyére volt szövívője került.⁴² Lecserélte a *Magyar Nemzet* csaknem teljes szerkesztőségét, majd – bukása után – támogatta a Hír Tv létrehozását.⁴³ A 2002-es választást Orbán elvesztette ugyan, de a kétezres évek közepére a „polgári körök” és a médiahátország felépítésével megszilárdult az a jobboldali milió, amely tartósan őt fogadta el a jobboldal vezérének.

A 2010-es „fülkeforradalom” azonban a várakozások ellenére leértékelt a kultúrát. A Fidesz szavazói bázisának kötőanyaga megszilárdult, a győzelem aránya elérte a kétharmadot, így további kulturális legitimációra nem volt szükség. Felerősödött viszont a szimbolikus politika: a korábban hangoztatott „polgári összefogás” helyébe a „nemzeti összetartozás” gondolata lépett. Orbán a Trianon-törvénnyel („A Nemzeti Összetartozás Napja”)⁴⁴, a Kossuth tér „visszarendezésével” („A Nemzet Főtere”)⁴⁵, a tudatos etnopolitizálással (a turulszobor ópusztaszeri felavatása, Semjén Zsolt belovagolása az erdélyi Kézdivásárhelyre⁴⁶), továbbá közterek és utcák átnevezésével⁴⁷ igyekezett leszerelni a Jobbik szavazóit.

Ha van állandó vonása az Orbán-rezsim hektikus kultúrpolitikájának, akkor az a Fidesz és a Jobbik közötti szellemi és érületi határvonal elmosására való törekvés. Miközben a Fidesz szavakban elhatárolódik a Jobbik antiszemitizmusától, folyamatosan gesztusokat tesz a szélsőjobboldalnak. E gesztusok közé tartoznak a központilag irányított propaganda-

⁴¹ Orbán a “Szövetség a Nemzetért” elnevezésű polgári körben együtt politizált a szárnyait akkor bontogató Vona Gáborral, a Jobbik későbbi elnökével.

⁴² Schmitt Máriáról, Elek Istvánról, és Borókai Gáborról van szó. A leváltott Elek később az LMP tagja lett.

⁴³ Ezekhez zárkózott fel később az Echo TV, a Lánchíd Rádió, illetve olyan ingyenes újságok, mint a *Helyi Téma* és a *Metropol*.

⁴⁴ A Nemzeti Összetartozás Napjáról lásd http://hu.wikipedia.org/wiki/A_nemzeti_osszetartozas_napja ; a nemzeti összetartozás dalát lásd <http://www.youtube.com/watch?v=2VovZhioGs4>

⁴⁵ http://hvg.hu/itthon/20120226_kossuth_ter_atepites Az átépítés fontos ideológiai célja a budapesti Kossuth tér 1944-es állapotának rekonstrukciója. Károlyi Mihály szobra helyére Tisza István lovasszobra kerül. Mindez nem független attól, hogy a kizárólag a Fidesz által megszavazott Alaptörvény szerint Magyarország történelmi folytonossága az 1944 március 19. és 1990. május 2. közötti időszakban megszakadt és közjogi értelemben semmisnek tekintendő.

⁴⁶ Semjén Zsolt erdélyi belovagolásáról: http://index.hu/kulfold/2013/03/15/semjen_zsolt_lohaton_vonult_be/

⁴⁷ Az utcanevek 2013 tavaszi kampányszerű átnevezéséről lásd <http://www.stop.hu/belfold/utcanevek-az-mta-allast-foglal-a-felelosseget-haritja/1144949/>

hadjáratok a liberális filozófusok,⁴⁸ a korábban még lázadó filmesek, a független jogvédő szervezetek,⁴⁹ a 68-asnak tartott alkotó értelmiségiek,⁵⁰ az (állítólag) romkocsmákban szórakozó egyetemisták,⁵¹ valamint a független színházak⁵² ellen. Ha a kormány számára a fő ellenfél az 1968-as nyugati, szabadságkiterjesztő, kulturális forradalom szelleme, akkor ma „kulturális ellenforradalom” zajlik. Ugyancsak ennek körébe sorolhatjuk a szélsőjobboldali közszereplők állami kitüntetését,⁵³ a Nemzeti Színház korábbi vezetője, Alföldi Róbert elleni alpári támadások tudomásul vételét, sőt közvetett támogatását,⁵⁴ Dörner György kinevezését az Új Színház élére, valamint a neonáci footballhuliganizmus elleni mérsékelt fellépést. Ma már elmondható, hogy a nyílt antiszemitizmus vállalásán vagy elutasításán kívül nincs különbség a Jobbik és a Fidesz kulturálisan értelmezhető politikája között.

Az oktatási és kulturális minisztériumot a 2010-es választási győzelem után megszüntették,⁵⁵ a kultúra egyetlen kis államtitkársággá redukálódott az előbb Réthelyi Miklós (2010-12), majd Balog Zoltán miniszter (2012-től) vezette megatárca, a Nemzeti Erőforrások Minisztériuma (utóbb: Emberi Erőforrások Minisztériuma) hátsó udvarán.⁵⁶ Orbán stratégiája arra irányult, hogy az általa pénznyelőnek tekintett ágazatok összevonásával gyengítse azok kormánybeli képviselét. A tárcát vezető miniszter nyilvánvalóan képtelen átlátni a hozzá tartozó széles területeket, de a kormányfő célja feltehetőleg épp az, hogy e területeknek ne is legyen magas szintű, kompetens képviselője. Az itt működő miniszterek tehát nem szakpolitikai irányító, hanem politikai végrehajtó szerepet töltenek be: feladatuk az ágazat „kordában tartása” és a mindenkori központi akarat akadálymentes közvetítése. A kulturális államtitkárság mellett alaptörvényi garanciával a hatalomba beemelt Magyar

⁴⁸ A filozófusok elleni intellektuális pogromról lásd Lévai Júlia: „A filozófusper politikai támadás” *Galamus*, 2011. január 12. <http://www.galamuscsoport.hu/tartalom/cikk/47096>

⁴⁹ A jogvédő szervezetek védelmében lásd Majtényi László (EKINT) válaszcikkét a *Heti Válasz* támadására. http://mandiner.hu/cikk/20130823majtentyi_laszlo_a_zsarnoki_beszed_az_ekint_valasza_a_fidesz_szovivojenek

⁵⁰ A 68-asok elleni támadásról lásd Ferenczi András: „Kik azok a 68-asok és miért nem bírja őket Orbán Viktor?” *Origo*, 2012. október 18. <http://www.origo.hu/itthon/20121018-kik-azok-a-hatvannyolcasok-es-miert-harcol-ellenuk-orban-viktor.html>

⁵¹ A „romkocsmákban ülő egyetemistákról” lásd <http://propeller.hu/itthon/2421209-mi-baja-orbannak-romkocsmak-felhomalyaban> Bezáratták a Sirályt, a Tűzrakert, meghurcolták a Zöld Pardont és a Trafót.

⁵² A független színházak helyzetéről lásd Szász Barna: „Egy éve ingyen dolgoznak a független színházak” *Index*, 2012. november 21. http://index.hu/kultur/2012/11/21/kicsinaljak_a_fuggetlen_szinhazakat/

⁵³ Szaniszló Ferenc, az Echo Tv kirekesztő nézetéről ismert riportere 2013. március 14-én Táncsics-díjat vett át Balog Zoltántól. A hazai és nemzetközi tiltakozások hatására Balog utóbb a díj visszaadására kérte Szaniszlót. http://index.hu/kultur/media/2013/03/14/szsaniszlo_tiltakozas/

⁵⁴ Réthelyi Miklós miniszter és Szócs Géza kulturális államtitkár megvédte Alföldi Róbertet a Jobbik támadásától, miközben a tárca politikai államtitkára, Halász János egyetértését fejezte ki a Jobbikkal, amikor Pörzse Sándor (Jobbik) Alföldi eltávolítását követelő interpellációjára így válaszolt: „Megoldjuk az ön által említett problémát”. Hamvay Péter: „Boncasztalon a Magyar ünnep” *Népszava*, 2010. november 23.

⁵⁵ Az önálló kulturális minisztérium már 2006 nyarán megszünt, 2006-2010 között OKM néven az oktatási tárcával összevonva funkcionált.

⁵⁶ A NEFMI (majd EMMI) öt területet foglal magába, amelyeket államtitkárok irányítanak: egészségügy, szociális ügyek, oktatás, kultúra, sport.

Művészeti Akadémia párhuzamos létezése azt a célt szolgálja, hogy a miniszterelnök „oszd meg és uralkodj” politikája érvényesüljön. De a probléma lényege nemcsak a szervezeti átrendeződés – hiszen a sportirányítás is államtitkári kézben van, és a tényleges irányítást ott is párhuzamos struktúrák kiépítésével oldják meg – hanem a kultúra támogatásával kapcsolatos szemlélet megváltozása.

A kultúra területén nagy visszhangot kiváltó 2010-es pénzügyi zárolások a tárcához idealista tervekkel érkező Szócs Géza államtitkár feje fölött zajlottak, központi forgatókönyv szerint. A nagy költségvetésű filmek menedzselése a fejlesztési minisztériumhoz, a kulturális diplomácia ügye pedig az igazságügyi és közigazgatási tárcához (!) került át. Évekre leállították teljes magyar filmgyártást,⁵⁷ a filmszemlék megszűntek, az előadó-művészeti törvényt⁵⁸ és a Márai-programot⁵⁹ pedig átírták. A régészeti kutatásokat korlátozták, a komolyzenei fesztiválok egy részét ellehetetlenítették. Fölszámolták a vidékfejlesztési és kulturális esélyegyenlőségi programokat (Közkincs⁶⁰, PANKKK⁶¹), a megyei, múzeumi, könyvtári és közművelődési hálózatokat, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatalt, a Magyar Könyv Alapítványt és a Magyar Mozgókép Közalapítványt. A filmügyek az Andy Vajna kormánybiztos által irányított Magyar Nemzeti Filmalaphoz kerültek át. A vidéki színházak igazgatóit szinte teljesen lecserélték, a közszolgálati média kulturális műsorait gleichschaltolták.⁶² A közszolgálati médiumok kormányzolgálati hírüzemekké váltak.⁶³ A Médiahivatal évekig jogi formákba burkolt politikai háborút vívott az utolsó ellenzéki rádió, a Klubrádió ellehetetlenítéséért. A szakmai díjakat és a Nemzeti Kulturális Alap szakkollégiumait politikai felügyelet alá vonták, a politikai kitüntetéseket pedig jórészt „családi körben” osztogatják. A pénzkivonást a kulturális területről a szakmai önkormányzati testületek feloszlásával gyorsították fel.

Formális intézmények, informális hatalmak

⁵⁷ Ehhez lásd Báron György: „Röpirat a magyar filmművészet ügyében” *Élet és Irodalom*, 2013. február 1.; Kamondi Zoltán: „Filmélet – filmhalál (?) Magyarországon” *Élet és Irodalom*, 2013. május 3.; Muhi András: „Az apátia kora” (Csákvári Géza interjúja) *Népszabadság*, 2013. június 20.

⁵⁸ Az előadó-művészeti törvényt lásd http://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=A0800099.TV

⁵⁹ A Márai-programról lásd <http://www.mkke.hu/news.php?cmd=showNews&id=77>.

⁶⁰ A Közkincs programról lásd <http://www.vg.hu/kozelet/tarsadalom/indul-a-kozkincs-program-84134>

⁶¹ A PANKKK-ról lásd <http://hu.wikipedia.org/wiki/PANKKK>

⁶² Bővebben lásd: Ungváry Rudolf: „A médiaszabályozás aljassága” *Élet és Irodalom*, 2013. május 24.

⁶³ Mindezekről bővebben lásd Agárdi Péter kitűnő összefoglaló írásait. „A kultúra végkiárusítása” in: Szeredi Péter & Szigetvári Viktor szerk.: *Kisiklott forradalom*. Budapest: József Attila Alapítvány, 2012. 255-280.; „'Nemzeti' kurzus a nemzeti kultúra ellen” In: szerk. Szeredi Péter: *Forradalom volt? Tanulmánykötet a második Orbán-kormány harmadik évéről*. Budapest: József Attila Alapítvány, 2013. 366-400.

Az Orbán-adminisztrációban a kultúrával hivatalból legalább hatan foglalkoznak, beleértve magát a miniszterelnököt, aki bármely ügyet magához vonhat és beleszólhat a személyi döntésekbe, bármikor meghazudtolhatja miniszterét. Az inkább az első Orbán-kormány „külsős” minisztereire emlékeztető idős orvosprofesszor-minisztert, Réthelyi Miklóst a ciklus felénél Balog Zoltán református lelkész, Orbán Viktor családi barátja váltotta fel. A kultúra ügye azonban ritkán jutott fel miniszteri szintre. A Balassi Intézeteket és a magyar kultúra külföldi megjelenítését Navracsics Tibor igazságügyi és közigazgatási miniszter irányítja. Hogy neki mennyi ideje jut e területtel foglalkozni azt bárki könnyen kitalálhatja, de a kulturális intézetek igazgatói feltehetően nem bánkódnak a mindennapos kormányzati „törődés” elmaradása miatt.

A kulturális terület hivatali felelőse a mindenkori kulturális államtitkár. 2010-12 között e pozíciót Szócs Géza költő, korábbi RMDSZ-szenátor, az Orbán család erdélyi származású barátja töltötte be. Személye szimbolikus választás volt a kormányfő részéről, hiszen Szócsnek – fiatalkori versei alapján – a legkitűnőbb magyar költők között is helye van, ugyanakkor politikai lojalitása is megkérdőjelezhetetlen, erdélyi származásával pedig maga is a „nemzetegyesítő” politika egyik jelképévé vált. Ráadásul Szócsnek nem kellett látványosan konfrontálnia Orbánnal („csak” a szakmával), hiszen a miniszterelnököt az első két évben a kultúra kérdései nemigen foglalkoztatták. Tevékenysége azonban nem nyerte el a kormányfő háttérembereinek tetszését, így Szócs – néhány emlékezetes próbálkozása ellenére⁶⁴ – inkább a kultúra pozícióinak leépítéséhez asszisztált.

Szócs helyébe 2012 júniusában a dinamikusabb L. Simon László lépett, aki ugyan egykor maga is költőként indult, de már évek óta tudatosan politikai pályára készült. L. Simon ambiciózus volt, csapatot szervezett, és igyekezett az ellenzékkel is megértetni magát. Ám a vidéki ültetvényén baracskai rabokat dolgoztató új kultúrfelelőst gyanakvással fogadta a kulturális közvélemény.⁶⁵ Még államtitkári kinevezése előtt, az országgyűlés kulturális bizottsága elnöki posztja mellé megszerezte az NKA elnöki székét is, amivel – a nála szemérmesebb elődje, Jankovics Marcell gyakorlatával szemben – ellenőrzése alá vonta a

⁶⁴ Ezek között említhető a budapesti ferihegyi repülőtér elnevezése Liszt Ferencről és a Magyar Nemzeti Digitális Archívum és Filmintézet (MaNDA) létrehozása. Meneztése után háromnegyed évvel Szócs Géza Babérkoszorú-díjat kapott. Ekkoriban a Miniszterelnöki Hivatal alkalmazásában állt.

http://index.hu/kultur/2013/03/14/szocs_geza_kael_csaba_es_szaniszo_ferenc_is_allami_kituntetest_kapott/

⁶⁵ L. Simon László közéleti karrierje azt követően kezdett felívelni, hogy a Magyar Írószövetségből sokan kiléptek Döbrentei Kornél költő kirekesztő szónoklata miatt. Az államtitkárrá történő kinevezése utáni hetekben Orbán látogatást tett L. Simon Fejér megyei birtokán és elbeszélgetett az ott dolgozó baracskai rabokkal. A Horthy-korba és egy Tarantino-filmbe egyaránt illő jelenet már induláskor megkérdőjelezte a kulturális államtitkár komolyságát. Vö. Hamvay Péter: „A hetvenkedő katona” *Élet és Irodalom*, 2013. január 18.

szakkollégiumokat és korlátozta az NKA autonómiáját. L. Simon azt hitte, gyakran hangoztatott politikai lojalitásáért cserébe olyan mozgásteret harcolhat ki magának, amelyet Orbán is eltűr. Erről azonban szó sem lehetett: az MMA alkotmányba emelésével és központi kistafirozásával a miniszterelnök párhuzamos döntéshozó struktúrát hozott létre, amellyel egy csapásra kihúzta L. Simon alól a szőnyeget. A kegyvesztett államtitkár bukása épp olyan gyors volt, mint korábbi felemelkedése.

A kulturális államtitkári posztot 2013 márciusa óta az értelmiségi allűröktől mindig is mentes pártkatona, a tárca korábbi politikai államtitkára, Halász János tölti be, és ez minden bizonnyal így is marad a ciklus végéig. Tőle eleve nem várt senki semmi különöset, hiszen sosem volt saját agendája, addigi pályája során mindig a felsőbb politikai akarat megbízható végrehajtója volt. Halász az 1990-es évek közepén lépett be a Fideszbe – korábban az SZDSZ tagja volt – ám ezt a hátrányát szívós aprómunkával ledolgozta és az Orbán-rezsim gépezetének megbízható fogaskerekévé lépett elő. Most elsősorban az a feladata, hogy „konszolidálja” az MMA hatalomátvételét.

A kulturális államtitkárságot három év alatt három személy vezette, ami első látásra azt sugallja, mintha a kultúrában különösen nagy konfliktusok lennének, vagy mintha e téren az átlagosnál rosszabbul mennének a dolgok. Ez azonban nincs így, a gyakori személycserék inkább azt jelzik, hogy Orbán szemében a kultúra a „leggyengébb láncszem”, ahol minden politikai kockázat nélkül változtatni lehet. Mégis, a rendszeren belül, a személyi változások lefelé örvénylő tendenciát jeleznek: ma már nem számít megtiszteltetésnek egy tekintélyes konzervatív értelmiségi számára e pozíció, mert programját úgysem tudná megvalósítani. Bebizonyosodott, hogy a politikai megbízhatóság kritériuma minden más kvalitás fölött áll.

Ugyanebbe a trendbe illeszkedik az elmúlt években Jankovics Marcell, L. Simon László, majd Balog Zoltán által elnökölt (és jelenleg ténylegesen L. Simon alelnök által irányított) Nemzeti Kulturális Alap fentebb már taglalt okkupációja. A politikai minőség hanyatlásával együtt nőtt meg a művészek „kézből etetésének” igénye.

A kultúra irányításának intézményes-állami struktúrája mellett azonban létezik egy kevésbé formalizált árnyékhatalom, amely részben kisebb-nagyobb *oligarchákhoz*, részben pedig az Orbán Viktor által kiválasztott személyekhez és az általuk fémjelzett szervezetekhez kötődik.

Az első csoportba tartozó nagytőkéseket (Csányi Sándor, Demján Sándor) az különbözteti meg a kisebbektől, hogy ők, az ország leggazdagabb embereiként, kormányoktól függetlenül is meghatározó gazdasági (és ha akarják: kulturális) szereplők. A Csányi-Demján páros hozta létre és működteti a Prima Primissima-díjat, amely elsősorban a kulturális

establishment részére biztosít jelentős egyszeri támogatást, így a status quo konzerválásához járul hozzá. Velük szemben a Szélesek⁶⁶ és Vitézyek,⁶⁷ milliárdos vállalkozásai és kulturális szerepvállalásai szorosabban kötődnek a Fideszhez – elsősorban az ideológiai együvé tartozás okán.

Az Orbán által kiemelt kultúráirányítók körében elsőként Fekete György említendő, az egykor Makovecz Imre által nemzeti-konzervatív irányultságú magánegyesületként alapított, de Orbán által köztestületté emelt Magyar Művészeti Akadémia elnöke, aki idős kora és rövid regnálása ellenére megnyilvánulásaival egy csapásra kivívta a hazai és nemzetközi művészvilág tiltakozását.⁶⁸ Fekete deklarálta, hogy az MMA tagja csak olyan elismert alkotóművész lehet, aki nemzeti elkötelezettségével és közéleti tevékenységével méltónak bizonyul a jobboldali többségű akadémiai tagság bizalmára. Megkérdőjelezve a művészi szabadságot, kijelentette, hogy „kisebbség által hirdetett relatív művészi szabadság dolgában nekünk nem lehet elnézőnek lenni”.⁶⁹ Fekete afféle kulturális *személyzetisként* örködik azon, hogy a testület csak a megfelelően nemzeti pedigrijű művészeket fogadhassa tagjai közé.

Ide tartozik Kerényi Imre is, aki munkaköri leírása szerint „a tudatos nemzeti közjogi gondolkodás megalapozásával és ehhez kapcsolódva a magyar kulturális értékek megőrzésével és fejlesztésével összefüggő feladatok ellátásáért felelős miniszterelnöki megbízott”.⁷⁰ Ő a *szimbólumfelelős*, aki festményeket rendel, irodalmi műveket ad ki díszkötésben, aki kitalálta, hogy minden közhivatalban legyen egy „alaptörvény asztala”. Nemrégiben kirekesztő és homofób megjegyzései miatt vált hírhedtté,⁷¹ amelyek miatt bármely nyugati demokráciában azonnal távoznia kellett volna hivatalából.

A kulturális személyzetis és a szimbólumfelelős mellett említhetők a kulturális élet *keresztapái*, akik különböző karakterek, de összeköti őket, hogy egy-egy területen személyes befolyásuk, szervezeti hatalmuk és/vagy anyagi gyarapodásuk maximalizálására törekednek. Ide tartozik a filmügyekben Andy Vajna (MNFA) az egykori hollywoodi producer és

⁶⁶ Széles Gábor nagyvállalkozó portfóliójába tartozik a *Magyar Hírlap* és az Echo TV, amely a Fidesz mainstreamtől is jobbra áll. Ugyancsak Széles rokonságából került ki két vidéki színházigazgató.

⁶⁷ Vitézy Tamás nagyvállalkozóhoz köthető a *Helyi Théma*, Vitézy László fimrendező a dokumentumfilmes-pályázatok pénzosztója, Vitézy Zsófia előbb a Budapesti Tavasz Fesztivál, majd a brüsszeli magyar kulturális intézet igazgatója lett, Vitézy Dávid pedig a Budapesti Közlekedési Központ (BKK) vezérigazgatója.

⁶⁸ A Fekete György elleni nemzetközi tiltakozásról lásd:

http://index.hu/kultur/2013/05/06/nemzetkozi_tiltakozas_a_muveszeti_akademia_ellen

⁶⁹ Fekete úgy vélte Konrád György író sok kárt okoz a magyar kultúrának, mert a külföldiek szemében „magyarnak látszik”. http://index.hu/belfold/2012/12/15/fekete_gyorgy_konrad_gyorgy_magyarnak_latszik

⁷⁰ Kerényi Imréről lásd http://hu.wikipedia.org/wiki/Kerényi_Imre

⁷¹ Egy nyilvános fórumon Kerényi annak a véleményének adott hangot, hogy Vidnyánszky Attila „meg fogja cselekedni, amit megkövetel tőle a haza” és „meg fogja csinálni azt a Nemzeti Színházat, amely ugyanolyan sikeres lesz, mint az Alföldi, csak nem a buzikról fog szólni, hanem a szerelemről, meg a barátságról”. http://index.hu/kultur/media/2013/05/28/ujsgirok_tiltakoznak_kerényi_buzizasa_ellen/

kaszinótulajdonos; a színházi területen az orbáni szimbolikus politika uszályába tévedt rendező, Vidnyánszky Attila⁷² (Nemzeti Színház); valamint a „multifunkcionális” producer-vállalkozó, Kálomista Gábor, aki egyszerre számos eltérő kulturális területen „játszik” (film, televízió, Thália Színház, fesztiválok). A keresztapák maguk is kialakították saját befolyási körüket az orbáni nagycsaládban, míg mások még nem jutottak el ideig. A kulturális élet egyes más szereplői náluk lényegesen kisebb, de azért nem jelentéktelen befolyással rendelkeznek.⁷³

Az orbáni kultúráirányítás párhuzamos intézményi struktúrák kiépítésével, valamint a formális pozíciók informális hatalommal való tudatos ellensúlyozásával írható le.

Egy bukásra ítélt projekt: a kultúra gyarmatosítása

A fentiekben leírt struktúra azonban nem elégséges ahhoz, hogy kulturális területen a maffiaállam sikeres kiépüléséről és teljes térhódításáról beszélhessünk. Elsősorban azért, mert a Fidesz-család nem érdeklődik a kultúra iránt, egyszerűen nem elég fontos neki.

Ennek több oka van:

- Az államtól függő kulturális szereplők az elmúlt évtizedekben megszokták, hogy változnak az idők, így rugalmasan tudnak bármely kurzushoz alkalmazkodni: talán felmutathatók és kitüntethetők, de politikai megbízhatóságuk kérdéses.⁷⁴
- A kultúra nehezen kontrollálható, és még diktatúrák idején is képes megőrizni függetlenségét. Ráadásul a függetlenség megőrzése presztízs-növelő tényező.
- A kormányzat ezért nem vár el ideológiai azonosulást, megelégszik azzal, hogy *politikai lojalitásért cserébe védelmet*, megélhetést biztosítson az ezt elfogadó művészeknek.⁷⁵
- A kulturális terület pénzsűkében szenved, intézményei vegetálnak, így a terület nem vonzó a gyors meggazdagodásra vágyó politikai vállalkozók számára.
- A kulturális szektor szegénysége ellenére, e területen még mindig sok ismert, véleményformáló szereplő működik, akik a kormány ellen tudják hangolni a hazai és nemzetközi közvéleményt.

⁷² Vidnyánszkyról lásd például: Turi Gábor: „A Vidnyánszky-saga” *Élet és Irodalom*, 2013. február 8.

⁷³ Például Káel Csaba, Baán László, Eperjes Károly, Fekete Péter, Rákay Philip és Kovács Ákos.

⁷⁴ Előfordul, hogy Fideszhez eszmeileg és politikailag közel álló, de anyagilag és szellemileg autonóm művészek „beszólnak” a hatalomnak – pl. Kocsis Zoltán, Szörényi Levente – így adott esetben kényelmetlenek lehetnek.

⁷⁵ Itt említhető például Némcsák Károly, Jókai Anna, Bereményi Géza, Rudolf Péter, Földes 'Hobo' László, Balázs Péter, Kubik Anna stb. helyzetbe hozása..

- A hagyományos magas kultúra leértékelődött, egyre kevesebb választópolgár olvas könyvet vagy jár koncertre, kiállításra. Semmilyen kormányzati nyomás nem veszi rá az embereket arra, hogy Wass Albert vagy Tormay Cécile könyveit olvassák, főleg ha amúgy sem olvasnak szépirodalmat.

Mindezek alapján úgy tűnik: a kultúra gyarmatosítása kevés közvetlen politikai hasznot hoz az uralkodó politikai elit számára. Nem is sikerülhet, de még ha sikerülne is, akkor sem érné meg az aránytalanul nagy befektetett energiát. Ezért a kormányzat háttéremberei nem ideológiai alapon, hanem *hobby szinten* viszonyulnak a kultúrához. Részesedést szereznek az A38-ban, a Szigetben, a Nemzeti Vágtában, mert ezek trendi kezdeményezések. *Cool* dolog Európa legjobb klubja tulajdonosának lenni. Ilyenkor a „nemzeti irányultság” nem számít, a lényeg a kikapcsolódás. Más lenne a helyzet, ha a kormányzat tagjai az autonóm kultúrát önmagáért respektálnák. Erről azonban szó sincs, így nem csoda, hogy a kormányzat figyelme a kultúráról áttevődött a szimbolikus politikai akciókra.

Orbán a kultúrát csak a klientúra-építés eszközeként és a Jobbik táborának pacifikálására használja. Úgy véli, nem engedheti meg magának, hogy a Jobbik a kultúra révén a hátába kerüljön. Felismerte, hogy a főleg értelmiségiek által kultivált időtöltések nem szolgálják kellőképpen a „nemzetegyesítés” céljait. Az ebből fakadó frusztráció magyarázhatja a kormányzat sokszor irracionálisan vehemens értelmiség-ellenességét. Ebben a közegben a kultúra csak a „családi tűzfészek” színhelye marad, más területekhez (például az oktatáshoz) képest marginális pozícióban. Mivel a „nemzetegyesítés” nem képzelhető el a szocialistákkal és liberálisokkal, ezért ezen a területen a *nemzeti kirekesztés* politikája érvényesül.

Belépett viszont a kultúra helyére a sport, elsősorban a foci. Orbán már első kormányzása idején elutazott a futball-világbajnokság döntőjére, és már akkor sem habozott lecserélni az MLSZ éppen regnáló vezetőit, belekezdeni stadion-rekonstrukciós és utánpótlás-nevelési programjába. Közszereplésein gyakran olyan egykori sportkiválóságok vették körül, mint Egerszegi Krisztina, Kovács „Kokó” István, Kárpáti György vagy Mészöly Kálmán. Ekkor bukkant elő a szolgálatait korábban még a szocialistáknak felajánló, leendő köztársasági elnök Schmitt Pál is, aki először az Orbán-beszédek élőképének részeként tűnt fel, majd 2002 őszén a Fidesz főpolgármester-jelöltjeként szenvedett vereséget Demszky

Gábortól. Azzal, hogy Schmitt nemzetiszínű sportszerelésben kampányolt, méltó vizuális megjelenítése volt „a haza nem lehet ellenzékben” orbáni gondolatának.⁷⁶

2010 után a sportpolitika fontossága tovább nőtt. A Magyar Olimpiai Bizottság komoly állami pénzhez jutott, a látványsportokat támogató cégek pedig jelentős adókedvezményben részesültek. Orbán ígéretet tett futballstadionok felépítésének, valamint a futball-akadémiák (köztük a felcsúti) felvirágoztatásának állami támogatására. Egy nyilatkozatában azt mondta – egyébként helyesen –, hogy a sport is a kultúra része.⁷⁷ Mindebből azonban kevésbé a kulturálisan is értelmezhető amatőr és szabadidő-sportot támogatja, hanem kifejezetten az élsportot, mert úgy véli, a szimbolikus politikában csak az élsportban (főleg a labdarúgásban) elért sikerek eladhatók.⁷⁸

Mindezzel Orbán világossá tette, hogy már nem a nemzet színészeivel, hanem a nemzet nagytőkéseivel akar jóban lenni – legalábbis azokkal, akik milliárdokkal támogatják a magyar focit. A „kenyeret és cirkuszt” ősi politikai szabályának minél hatékonyabb érvényesítését már nem a könyvek, filmek és színházi előadások, hanem a látványsportok biztosíthatják. A „nemzeti együttműködés rendszerének” névadója szerint a politikai családhoz kötődő nemzeti burzsoázia feladata ma már nem annyira a kultúra finanszírozása, mint inkább a kormány „nemzetegyesítő” hatalmi céljainak legitimálása. S ehhez számára alkalmasabb terepnek tűnik a stadionok zöld gyepe, mint a világot jelentő deszkák.

* * *

⁷⁶ Orbán Viktor: „A haza nem lehet ellenzékben” <http://2001-2006.orbanviktors.hu/hir.php?aktmenu=2&id=1159>

⁷⁷ Ahogy fogalmazott: „a foci a kultúra része, ezért speciális szabályok kellene, s nem lett volna szabad gazdasági tevékenységgé minősíteni” <http://www.origo.hu/sport/magyarfoci/20130804-orban-viktor-evterkeleje-a-magyar-futballrol.html>

⁷⁸ Ezek a sikerek azonban a labdarúgásban váratnak magukra, annak ellenére, hogy a hazai, alacsony látogatottságú mérkőzéseket a közszolgálati televízió élőben közvetíti. Orbán felcsúti stadionépítése azonban már a szimbolikus politika racionalitásával sem magyarázható: az már passzió, hobbi, mánia, szenvedély. http://www.mfor.hu/cikkek/Orban_felcsuti_stadionja_lesz_a_legdragabb.html